

IDEOVÝ PRÍNOS NOVEJ ŠKOLY DO NÁRODOTVORNÉHO MYSLENIA

MARCEL MARTINKOVIČ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

MARTINKOVIČ, M.: Intellectual Contribution of the „New School“ to Nation-Building Thought
FILOZOFIA 59, 2004, No 10, p. 766

In the middle of the 19th century the nation building elites using Slovak language have undergone an important political differentiation. One part of previously united emancipatory movement, which has arisen mainly under the influence of Hegel's philosophy of history and its Štúrian interpretation, formed into a new political-philosophical alternative. Its program was based on the ideas of political philosophy of Ch. Montesquieu, J. S. Mill, J. G. Herders and others. This initiative, called *New School*, has introduced into the Hungarian political thought a new conception of national equality, which, together with the transformation of political starting points brought about also a transformation of political strategy in attaining the ends of the nation-building.

V nasledujúcej štúdii by sme chceli priblížiť filozoficko-politický prístup mysliteľov Novej školy, ktorých myšlienky sú nám známe najmä prostredníctvom ich publicistickej činnosti v *Slovenských novinách*. Ich činnosť sa primárne koncentrovala na zákonné zabezpečenie *národnej rovnoprávnosti* v Uhorsku a spoločenskú emancipáciu formujúceho sa národného spoločenstva. Realizácia tejto úlohy bola súčasťou ich politického programu, ktorý bol v zámeroch totožný s konceptom mladej generácie štúrovcov – na čele s Jozefom M. Hurbanom, Jánom Franciscim a Štefanom M. Daxnerom – zabezpečiť v praxi rovnoprávnosť a kultúrny rozvoj národnosti ako základný element integrity a politickej sily monarchie. Základný rozdiel medzi politickými iniciatívami predstaviteľov Novej školy a „martinského krídla“, však spočíval najmä v postupnosti realizácie jednotlivých politických zámerov, ktorá bola podmienená rozdielnymi filozofickými zdrojmi oboch strán. Odlišnosť východiskových ideí, ktoré tvorili základy politických programov, je z tohto dôvodu viditeľná na spôsobe použitia politických prostriedkov a taktiky. Konkrétne išlo najmä o politickú orientáciu na mocenské centrá vtedajšej monarchie, od ktorej sa odvíjali aj predstavy o spôsobe uskuutočnenia národných záujmov. Tento fakt je viditeľný na skutočnosti, že pokiaľ sa štúrovcí koncentrovali pri zabezpečení národných požiadaviek primárne na Viedeň, Nová škola stála od začiatku svojho verejného pôsobenia na strane Uhorska a maďarských politických elít, ktoré sa snažili o čo najväčšiu politickú nezávislosť od rakúskej časti monarchie. Vzhľadom na to, že okruh filozofického myslenia bol a stále zostáva bazálnym pre politickú činnosť, náš záujem zameriame práve na ideový prínos reprezentantov *Slovenských novín* v rokoch 1868 – 1870, medzi ktorých patrili v tomto období najmä Ján Palárik-Beskydov, Ján Malý-Slanický, Ján N. Bobula, Jozef Hložanský, Ladislav Jeszenszky a Móríc Philadelphi - Latiborský. Pokúsime sa v náčrtoch priblížiť nové filozofické pramene, ktoré zohrávali primárnu úlohu v ich náhlade na riešenie otázok

národnej emancipácie, slobody, významu štátu a politickej spravodlivosti, keďže v konečnom dôsledku sa ich činnosť zamerala na nové určenie hraníc verejnej autority – štátu a občianskej slobody tak, aby bol umožnený autonómnejší spoločenský vývoj nielen v rovine individuálnych práv a slobôd, ale aj národných kolektív. Politický program predstaviteľov Novej školy budeme analyzovať na základe jeho východiskových myšlienok zdôrazňujúcich význam vzdelávania, politickej diskusie, plurality a konkurencie, slobody a rovnosti pred zákonom, prouhorskeho vlastenectva, ako aj myšlienky federalizácie monarchie, významu municipálnej správy a rozširovania jej kompetencií, ktoré boli všetky založené na význame postupného rozširovania občianskych práv.

Ideový program Novej školy sa ako usporiadaný alternatívny filozoficko-politický koncept výraznejšie dostáva do politického povedomia uhorskej spoločnosti najmä v druhej polovici šesťdesiatych rokov 19. storočia.¹ V tom čase získavajú rozličné náhľady na politickú stratégiu pri zabezpečení *národnej rovnoprávnosti* Slovákov novú, inštitucionalizovanú kvalitu,² ktorá sa sformovala okolo ich prvých politických strán. Ideový spor, ktorý má základ v rozdielnych filozofických východiskách, sa stáva viditeľný aj na úrovni praktickej realizácie národotvorného cieľa, a to najmä v riešení problematiky presadzovania národných práv slovensky hovoriaceho obyvateľstva v uhorskej časti monarchie. Stále uzavretejší filozofický a politický prístup Štúrových nasledovníkov – reprezentujúcich tzv. „martinské krídlo“ – k prijatému politickému programu národnej emancipácie, za ktorý bol vo všeobecnosti akceptovaný text *Memoranda národa slovenského*, získava verejného oponenta vo filozoficko-politickom stanovisku mysliteľov organizovaných okolo *Slovenských novín*, vydávaných v rokoch 1868 – 1875. Nový politický program sa tvoril najmä okolo osobností, akými boli Ján Palárik, Ján Mallý a Ján N. Bobula, pričom ich ideový prínos sa stal rozhodujúci pre program strany nazvanej neskôr ako Nová škola. V rámci vyššie načrtnutej ideovej konfrontácie medzi Novou a Starou školou však primárne neprechádzala pomyselná deliaca čiara cez väzby typické pre filozofiu romantického charakteru (subjekt – objekt; parciálnosť – celosnosť atď.), ale osobitne práve cez pole praktickej realizácie už filozoficky zdôvodnených národných cieľov. Hlavná myšlienka Ľudovíta Štúra vyjadrujúca úsilie o harmonickú jednotu ducha a matérie – *objatie predmetnosti duchom*,³ ktorú čerpal

¹ Množstvo článkov Slovenských novín dokladá, že v publicistike nezostali ich idey a politický program bez odozvy. Zo všetkých periodík, ktoré sa aktívne zapojili do politickej diskusie s reprezentantmi Novej školy, spomenieme aspoň Pesti Napló, Zukunft, Magyar Ujság, Hon, Pešťbudiske vedomosti a Krajana.

² Tá sa prejavila nielen vznikom nového tlačového orgánu *Slovenských novín*, ale aj ďalších na ne ideovo nadväzujúcich organizácií a spolkov, z ktorých spomenieme *Slovenský národnodemokratický spolok* alebo neskôr knihtačiareň *Minerva*. Vznik *Slovenských novín*, ktorých stúpenčí prijali označenie Nová škola až v priebehu r. 1868, mal konečný vplyv aj na politických oponentov ich programu v rámci slovenskej politickej elity, ktorá sa skoncentrovala okolo periodika *Pešťbudínske vedomosti* – neskôr *Národné noviny* a prijala označenie Stará škola.

³ Z množstva článkov, ktoré dokladajú tento vzťah, uvádzam ako príklad stať Ľ. Štúra *Život domáci a pospolitý*, kde je duch charakterizovaný ako primárny činiteľ spoločenského, resp. dejinného vývoja, ktorý sa aktívne prejavuje cez vyššiu formu obecného alebo pospolitého života. (Pozri [10], 112 – 127). Bližšie túto problematiku vo filozofickom myslení Ľ. Štúra výstižne

z Hegelovej koncepcie filozofie dejín, zostáva vo všeobecnosti naďalej latentne prítomná v rozdielnych politických konceptoch pozdvihnutia národného povedomia Slovákov aj v pomemorandovom období. Filozofické pramene jednotlivých politických programov sa však začínajú viac odlišovať, pričom ich významnou determinantou sa stáva už spomenutá politická taktika. Tá sa v prípade Novej školy vždy modifikovala podľa aktuálneho spoločenského vývoja a reálnych možností zákonného zabezpečenia politickej a kultúrnej rovnosti, a to nielen v oblasti individuálnych občianskych práv, ale najmä v rovine práv národných spoločenstiev. Z uvedeného vyplýva, že kardinálnym predpokladom spoločenského akceptovania vyššie spomenutých zákonných úprav bolo, aj pre predstaviteľov Novej školy, ich prijatie v ústavnom rámci monarchie, ktorý rešpektovali napriek množstvu výhrad k jeho konkrétnej podobe. Otázka realizácie cieľov národného programu (až na problém vyčlenenia politicky autonómneho „*Hornouhorského okolia*“) však zostáva stále v hraniciach štúrovskej premisy *jednoty odlišného*. Tú prostredníctvom alternatívneho politického programu, ktorý sa odlišoval hlavne v postupnosti jednotlivých politických krokov a prostriedkov smerujúcich k vhodnej forme usporiadania monarchie, potvrdzujú aj predstavitelia Novej školy. Zásadný cieľ národnotvorného procesu, kultúrna transformácia slovenského obyvateľstva v Uhorsku z nižšej ľudovej podoby do vyššej sebauvedomelej a vertikálne integrovanej, zákonne rešpektovanej národnej formy, sa ale nemení.⁴

Filozofické zdroje Novej školy. Celkovo napriek polarizácii a rozdielnosti prístupov k sfére politickej taktiky, ktorej pôvod môžeme hľadať v rozdielnosti filozofických prameňov, vieme v programovom rámci slovenských politických elít vykázat zhodu v reflexii významu spoločenskej iniciatívy a sebauvedomenia pre vývoj národného spoločenstva. Dôvodom je fakt, že vo filozofickom východisku mladšej generácie štúrovcov, ktoré sa vzťahovalo na priebeh formovania národnej identity, sa pozitívne reflektovala aj tá časť dejinného vývoja, v ktorej subjekt (duch) prostredníctvom svojho konania pretvára realitu. Element sebarealizácie a vo všeobecnosti aj dôvery v schopnosti jednotlivcov, resp. časti celku sa z uvedeného dôvodu stali prvkami, ktoré v čase všeobecného úsilia zo strany národnej inteligencie o upevnenie národného povedomia spájali stúpcov prakticko-politickej orientácie národného formovania, a to napriek rozličným filozofickým východiskám.

Politický prístup Novej školy k národnotvornému procesu projektoval realizáciu požadovaných zákonných a politických reforiem do posilnenej, autonómnejšej pozície Uhorska v rámci monarchie. Ideovo sa profiloval proti programovým snahám centralisticky inštitucionalizovať monarchiu a riešiť spoločenské problémy direktívnymi vládnymi zásahmi. V jeho štruktúre bola významná téza občianskej slobody, ktorá sa vo všeobecnosti interpretovala ako rovnosť jednotlivcov pred zákonom. Z tejto pozície vychádzali aj predstavitelia Novej školy, keď sa jej rozsah za použitia platných zákonov o slobode prejavu a združovania snažili legitímne rozšíriť aj o kolektívne práva. Ich

a komplexne analyzoval Dimitrij Čičevskij vo svojej práci *Štúrova filozofia života* [1].

⁴Ján Palárik vyjadril vo svojom článku v *Pešťbudínskych vedomostiach* č. 93 a č. 94 z roku 1869 myšlienku legitimacy pluralizmu prístupov k emancipačnému národnému procesu prostredníctvom nasledovnej formulácie: „In necessariis unitas, in dubiis libertas.“ (V nevyhnutnostiach jednota, v pochybnostiach sloboda).

úsilie o uzákonenie národnostných práv ako legitímnej nadvstavby práv individuálnych vychádzalo z obdobného predpokladu kultúrnej rovnosti národností pred zákonom. Celkovo ich program pramenil z predpokladu nevyhnutnej zmeny pri zabezpečení národnostných práv Slovákov a bol odvodený z modifikácií vo filozofických východiskách národnotvorného myslenia, resp. viedol k ich doplneniu a k následnej zmene praktickej politickej činnosti.

V náhľade propagovanom *Slovenskými novinami* nachádzame súhrn ideí a filozofických východísk, ktoré siahajú od myšlienok T. Hobbesa, A. Smitha, J. G. Herdera, Ch. Montesquieua cez J. S. Milla, G. W. F. Hegela až k americkým federalistom reprezentovaných osobami A. Hamiltona, J. Madisona a J. Jaya. Podstatná je aj ideová konzistentnosť vybraných zásad, ktoré tvoria filozofickú bázu pre politický program Novej školy. Nevyhnutnosť presahu filozofických myšlienok do politického programu, ako aj teoretickú podstatu vzťahu filozofie a politiky vyjadril Ján N. Bobula nasledovne: „Politika musí obsahovať filozoficky oddiel, ktorý filozofujú uznaté absolútne pravdy na stáť a jeho celý život prenáša.“⁵ Rôznorodosť filozofických princípov nás odkazuje na ďalšie znaky, ktoré opätovne oživilí alebo vniesli prispievatelia *Slovenských novín* do snahy o uvedenie si osobitého a individuálneho rázu národnej identity.

Boli to prvky plurality náhľadov, slobodnej diskusie, demokracie a myšlienky slobodnej konkurencie, a to nielen v oblasti politických prostriedkov pri zachovaní všeobecne akceptovaného cieľa – národnej svojbytnosti.⁶ Na motív princípu „jednoty odlišného“ Nová škola kontinuálne nadviazala a zapracovala ho bez väčších výhrad do svojho konceptu *graduálnej* politiky nielen v oblasti osvety slovensky hovoriaceho obyvateľstva, ale aj v smere úsilia o postupné rozširovanie práv prostredníctvom všeobecného poznania a ich uplatňovania, ktorého nevyhnutnou podmienkou bola neustála občianska činnosť a aktivita. „Národ nesmie poostávať, lebo ak poostane, stratí sa, – pri pokroku vzdelanosti a osvety ostane v pozadí... Podmienka jeho jestvovania je, ustavičná činnosť, neprestajné namáhanie, jednotajný boj.“⁷

Osveta ako základná idea spoločenskej emancipácie. Nevyhnutná polemika okolo realizácie načrtnutej spoločenskej premeny bola súčasťou formovania nových

⁵ „Náš ďalší smer VI.“ In: *SN*, roč. III, 1870, č. 179.

⁶ Myšlienka jednoty politického, kultúrneho a hospodárskeho cieľa pri rozdielnosti prístupov bola zo strany Novej školy deklarovaná veľakrát, a tak spomeniem napr. článok *Naše národno-politické stránky a slovenská literatúra*, kde sa píše: „Cieľ je teda rovný, len cesty k nemu sú rozličné, a tu je povinnosťou rozumu stránok: svoje stanovisko spravodlivým spôsobom hájiť, v sebe sily vyvíňať, rozličný spôsob dosiahnutia rovného cieľa s verejnosťou oboznamovať a v platnosť uvádzať.“ In: *SN*, roč. III, 1870, č. 86. Pozri poznámku č. 4.

⁷ „Fanatizmus.“ In: *SN*, roč. II, 1869, č. 75. Vedľa princípu životodarnej aktivity – pozri napr. aj *Pesti Naplóvi III*. In: *SN*, roč. I, 1868, č. 96, – reprezentanti liberálneho programu *Slovenských novín* kriticky reflektovali aj pasívny prístup k spoločenskému daniu (pozri „Naša nepohyblivosť.“ In: *SN*, roč. II, 1869, č. 104), čo tvorilo ďalší diferencujúci prvok medzi Novou a Starou školou. Tá začala už koncom šesťdesiatych rokov vnášať do spoločenského povedomia ideu pasívneho odporu ako prospešného politického prostriedku na presadenie národných požiadaviek, čím sa opäť raz v praktických konzekvenciách vzdialila aj od pôvodného Štúrovho konceptu *filozofie života*. Pozri poznámku č. 3.

prístupov, ktoré sa následne stali – pod tlakom naliehavosti praktickej realizácie – súčasťou novoprijatého a pramenne rôznorodého filozoficko-politického východiska, liberálne orientovanej Novej školy. Jej stúpenci videli v obnovenom konštitucionalizme a v zintenzívnení spoločenskej a publicistickej práce väčšiu možnosť realizácie národnobuditeľských zámerov. Ideovým východiskom sa im stal liberálno-demokratický prístup Jána Palárika, ktorý bol založený na postupnom šírení všeobecnej osvety a občianskom integrujúcom postoji smerom ku všetkým spoločenským vrstvám a národnostiam uhorskej spoločnosti. Uskutočňovaním týchto zásad sa mali vytvoriť lepšie predpoklady aj pre celkový rast politickej vzdelanosti, ktorá sa mala odzrkadliť v spoločenskom živote Slovákov, efektívnejším presadzovaním a využívaním svojich legitímnych, nielen politických, ale aj kultúrnych a ekonomických práv. Myšlienky, ktoré boli zamerané na zúšľachťovanie schopností človeka, a tým na rozširovanie sféry osobnej slobody prostredníctvom jeho poznatkov, vôle a aktívnej spoločenskej participácie, si cez Palárikov projekt edukácie a transformácie slovenského ľudu na aktívne občianske spoločenstvo následne osvojili v rôznych modifikáciách aj ďalší predstavitelia Novej školy. Jej rady sa zakladatelia občiansko-národného prístupu snažili rozšíriť okrem vzdelancov aj o meštianstvo a liberálne zmýšľajúcu, prouhorsky orientovanú šľachtu, čím sa snažili zvýšiť možnosti realizácie svojho programu.

Hranice slobody a autonómnosti. Problematika národnej emancipácie predstavuje v daných historicko-spoločenských podmienkach špecifickú križovatku ideí a vzťahov najmä v oblasti hľadania a určovania hraníc autority štátu a autonómie individua, resp. národnej entity a slobody jednotlivcov a národnostných spoločenstiev. Riešenie uvádzanej problematiky a vyššie načrtnutých interakcií sa odohráva v oblasti štátom regulovanej slobody a *rovnoprávnosti*. Z tohto dôvodu sa zmenená politickú úlohu vo vtedajšej monarchii snažili riešiť rôznymi návrhmi všetky strany zúčastnené na spoločenskom živote. Nová škola riešenie tejto otázky vnímala aj na pozadí prirodzených práv človeka, ktoré sú nedotknuteľné zo strany verejnej autority, lebo v prípade takého opomenutia by došlo k ich degradácii a k popretiu ľudskosti ako takej. Ján Palárik ako významný predstaviteľ Novej školy pristupuje k odpovedi na hranice nevyhnutnej autonómnosti a slobody cez definovanie významu štátu a jeho schopnosti zabezpečiť ústavnou cestou svoju existenciu, ktorá dokáže integrovať slobodný rozvoj jednotlivých častí do vzájomne prospešnej jednoty. V konkrétnom prípade riešenia problematiky autonómneho rozvoja národných spoločenstiev ide o možnosť upevnenia ich národného povedomia v priestore koexistujúcich vyšších kultúr alebo v rovine jednotlivých tvoriacich sa a už existujúcich národov.⁸ Tento prístup aplikuje na spoločenskú realitu podľa vzoru Ch. Montesquieua a jeho idey vývoja štátu, ktorú publikoval v diele *De l'esprit des lois*

⁸ Arnošt Gellner vo svojej práci *Národy a nacionalizmus* výstižne analyzuje základnú príčinu vzniku nacionalizmu ako javu, ktorú nachádza v transformácii z agrárnej na industriálnu spoločnosť. Z tohto dôvodu popisuje ako bazálnu oblasť vzťahu štátu a kultúry, od ktorého závisí úroveň šandardizácie vzdelania ako východiskového kapitálu v čase moderny. „Rozdiľný prístup k jazyku, kultúre pokročilejšieho politického a ekonomického ústredia (jeho súčasťou sú najmä príslušníci vyššej kultúry t. j. kultúry so štandardným, spoločensky ustáleným jazykovým úzusom; pozn. autora), ktorý brzdí potomky spíše okrajových kultúr a núti je a jejich vŕdce do kulturného a posléze politického nacionalizmu.“ ([2], 77) Bližšie pozri in: ([2], 30 – 108).

(*O duchu národov*). Podľa nej sa charakter štátu odvíja od skutočnosti zlepšenia, alebo zhoršenia podmienok jeho bytia. Tie sú spätne determinované priamo štátnym účelom a jeho schopnosťou inštitucionálne zabezpečiť jednotu a vývoj v ňom obsiahnutých častí.⁹ Vzhľadom na to, že Charles de Montesquieu vyvodzuje stav mieru, a tým aj potencialitu kvalitatívneho spoločenského rozvoja zo zhody vlády s prirodzenou povahou národa, resp. spoločenstva, ktoré žije pod jej správou, stáva sa kultúrna tradícia, spôsob života a historický vývoj určitého spoločenstva, významnou súčasťou základne, od ktorej sa odvíja kvalita vzťahu medzi štátom a obyvateľstvom. Z tohto dôvodu sa snažia predstavitelia Novej školy modifikovať reláciu štátu ako celku k národnostiam na podklade filozoficko-politických východísk tak, aby bol rešpektovaný historický vývoj, kontinuita a integrita monarchie, ale súčasne aby bol zachovaný charakter a možnosť autonómneho spoločenského rozvoja jednotlivých, kultúrne heterogénnych častí.

Kultúra a jej základný prvok, ktorým je jazyk a jeho univerzalita, sa v prístupe Novej školy opäť stáva kľúčovou determinantou spoločenského vývinu.¹⁰ V ich náhľade to dokladá dôraz, aký pripisujú pozitívnym zákonom ako primárnym normatívom vzťahov obyvateľstva s inštitucionálnou štruktúrou monarchie. Charakter zákonov z ich pohľadu by paralelne mal pri zachovaní kultúrnej rôznorodosti ochraňovať partikulárnu autonómnosť a priestor rozvoja, ktorý je spätne prospešný pre celú spoločnosť.¹¹ Normy určujúce kultúrny rámec by sa mali konštituovať na základe rešpektovania roviny jej bytostného významu pre ktorúkoľvek z už existujúcich, ako aj pre práve sa vyvíjajúce národnosti. Z tohto dôvodu praktickou konzekvenciou, ktorá pramení z filozofických východísk programu Novej školy, je úsilie nielen zdôvodniť, ale aj legalizovať a prakticky potvrdzovať *rovnoprávnosť* a autonómnosť všetkých národných spoločenstiev v prospech politickej jednotnej – uhorskej spoločnosti.

Idea uhorského národa verzus politika centralizácie. Štátna celistvosť postavená na uhorskom patriotizme, sa stáva ďalším podstatným diferencujúcim znakom medzi Novou školou a mladšou generáciou štúrovcov. Východisková myšlienka

⁹ Vyššie zmienenú koreláciu medzi zmyslom štátnej jednoty a rozvojom jeho častí analyzuje Ján Palárik v *SN*, roč. I, 1868, č. 33, č. 34, č. 38, č. 39, č. 42 v článkoch *Účel Austrie pod centralizmom a dualizmom*. Túto stať môžeme nájsť v celkovej podobe publikovanú napríklad v knihe *Za reč a práva ľudu*. Pozri: [8], ako aj [16], 39 – 40).

¹⁰ Význam kultúry a jej častí v súvislosti s existenciou národného života v náhľade Novej školy má svoj organický základ už v Štúrovom politickom programe. Ten reflektoval tento prvok aj na podklade prác Jána Kollára a J. G. Herdera. Sám Herder charakterizoval vo svojom diele *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* význam jazyka ako nevyhnutného prostriedku na rozvoj vzdelania a vlastných duševných síl tendujúcich k ľudskosti – účelu ľudskej prirodzenosti. „Reč jest rys našeho rozumu, kterým tento rozum jedině nabývá tvaru a kterým se šíří.“ In: ([3], 167).

¹¹ Herder, ktorý poznal Montesquieovo kľúčové dielo *De l'esprit des lois*, čo dokazuje aj kontextuálna zmienka (pozri [3], 185)), vo význame ideového odkazu tohto diela poznamenáva k riešeniu problematiky vzťahu kultúrnej autonómie a štátu, že najprirodzenejší je kultúrne homogénny štát, ktorý obsahuje „jeden národ s jedním národním charakterem“ ([3], 183). Dôvodom je podľa neho špecifická osobitosť každého národa, ktorá je podmienená aj tou skutočnosťou, že „genius národa nezjevuje v ničem lépe než tváří jazyka“ ([3], 171). Podobne pozri ([3], 133).

zachovania integrity a nezávislosti Uhorska ako samostatnej krajiny spojenej s rakúskou časťou monarchie iba osobou panovníka sa postupom času (na základe vnútropolitických zmien) menila aj u reprezentantov *Slovenských novín* a viedla cez myšlienku federalizovanej monarchie až k neskoršej téze federalizácie Uhorska. Jeho nanovo konštituovaná štruktúra mala rešpektovať historický a administratívny vývoj krajiny.¹² Myšlienky *austroskepticizmu*¹³ a uhorského patriotizmu sa synchronne dopĺňajú so zásadou kultúrneho a politického pluralizmu a štátneho utilitarizmu. Spôsob riešenia národnostnej problematiky – v alternatívnom filozoficko-politickom prístupe Novej školy – prostredníctvom návrhov administratívnej decentralizácie, liberalizácie volebného zákona či vytvorenia väčšieho priestoru v systéme školského vzdelávania pre slobodný rozvoj na základe jazykovej rovnosti, však zostávala reflektovaná zo strany väčšiny snemových ablegátov, a najmä maďarských vládnych elít, nanajvýš formálne a v abstraktnej rovine.¹⁴ Nič na tomto postoji vtedajších politických elít uhorskej časti monarchie nezmenila ani *Slovenskými novinami* propagovaná myšlienka jedného politického národa – uhorského.¹⁵

V tejto súvislosti treba pripomenúť aj filologickú a významovú polemiku okolo jeho obsahu. V stati *Úloha horno-uhorskej inteligencie I. Slovenské noviny* transparentne opisujú zámerne artikulovanú obsahovú zmenu vo význame slova „gens“. Ten totiž do r. 1848 v termíne „gens hungarica“ označoval príslušníkov stavovského uhorského národa, t. j. šľachty, zemianstva a meštianstva bez rozdielu národnostnej príslušnosti, pričom do revolučných rokov stál význam tohto pojmu oproti slovu „plebs“, ktoré označovalo ľud. Autor zmienenej state sa snaží v kontexte etymologického významu uhorského národa zdôrazniť skutočnosť, že od r. 1790 – odkedy sa datujú snahy o uzákonenie maďarského jazyka ako úradnej reči – sa začína zámerne

¹² V *Slovenských novinách* sú v tomto kontexte napísané mnohé články, ale za kardinálne pre politickú činnosť považujeme už zmienené state J. Palárika: „Účel Austrie pod centralizmom a dualizmom.“ In: *SN*, roč. I, 1868, č. 33, č. 34, č. 38, č. 39, č. 42 a najmä J. Mallého-Slanického: „Šľachta a národ.“ In: *SN*, roč. II, 1869, č. 46, č. 47, č. 49, č. 52, č. 56.

¹³ Výraz interpretujeme na základe jeho pôvodného významu, v akom ho T. Pichler vniesol do problematiky národotvorného procesu filozoficko-politickou analýzou ideového prístupu J. Palárika. Ten zdôrazňoval celkový význam spoločenského angažovania v prospech čo najväčšej miery Uhorskej politickej nezávislosti od rakúskej časti monarchie, ktorej politické elity často zneužívali svoje dominantné postavenie v prospech svojich mocenských záujmov. Bližšie pozri in: ([9], 82 – 83).

¹⁴ Dokazuje to aj vágne formulovaný národnostný zákon, schválený koncom r. 1868, v ktorom realizovanie zakotvenej možnosti používania materinského jazyka – od najnižších stupňov školského systému až po vyššie vzdelávacie ústavy – má vo svojej výlučnej kompetencii minister školstva.

¹⁵ Obhajoba predstavy jednotného, uhorského, politického národa, ktorý existuje a vyvíja sa na základe *rovnoprávnosti* a kultúrnej koexistencie národností resp. princípu pluralizmu, nebola v *Slovenských novinách* ničím ojedinelým. Z tohto dôvodu spomenieme len vybranú pasáž zo *SN*, roč. I, 1868, č. 110, ktorá bola publikovaná pod názvom *Chybné zábery pri voľbách na snem*. „Krajina pri rozličnosti národnej tak pekne môže zrastať, posilňovať sa, a prekvetať, jako i pri jednej národnosti, keď každá národnosť má rovnaké práva v krajine: vtedy národy len rozličné reči majú, všetky národy ale len jediný cieľ: totižto spoločnú vlasť, ktorá jich v jeden politický národ tuho sväzuje.“

neadekvátne z maďarskej strany prekladať pojem „*gens hungarica*“ a to „výrazom ‘*agyar nemzet*’, čo priam tak vyzerá, ako keby sme my spomenutý výraz preložili do slovenčiny výrazom ‘slovenský národ’. Príležitosť k tomu mali výbornú r. 1848, keď sa naša ústava stavovská (die standische Verfassung) zmenila sa na demokratickú, a to všetko zemänstvo národnosti slovenskej pripojilo sa z módy alebo z prospechu k maďarskej národnosti. Takto povstal ten veľiký politicko-historický a etymologický blud, že bývalý politický, národ uhorský je maďarská národnosť! Kto je teda teraz, keď sa stavovská ústava zmenila na demokratickú, kto je pravým politickým národom?“ ... „r. 1848 ale politické práva udelili sa celému občanstvu koruny sv. štefanskej bez ohľadu na jeho národnosť. A tak pravým politickým národom v Uhorsku je teraz po zrušení stavovskej ústavy celé obyvateľstvo čili občanstvo zeme uhorskej skladajúce, sa z rozličných národností, nie ale jedine a výlučne národnosť maďarská.“¹⁶

V náhľade Novej školy je však aj problematika obsahu pojmu uhorského národa riešená v súvislosti s rozsahom občianskych slobôd a s problémom inštitucionálnej transformácie štátu. Ako sme už naznačili, z ich pohľadu bola centralizačná štruktúra v obidvoch častiach monarchie hlavnou príčinou, ktorá v konečnom dôsledku negatívne deformovala a modelovala rozvoj národného a individuálneho života v širších vrstvách spoločnosti, a tým aj ju ako celok. Aj z tohto dôvodu presadzovali tézu federalizácie monarchie, v ktorej videli väčšie možnosti rešpektovania historických, administratívnych a kultúrnych špecifik jednotlivých národných spoločenstiev.¹⁷ Proti centralizačnej politike, ktorá ničí „*prírodné a Bohom dané práva národov*“,¹⁸ stojí v základe politicky liberálne orientovaná koncepcia slobody, ohraničovaná idealizovanou tézou federalizovanej monarchie. Rozsah slobody siaha v ich konkrétnej, presadzovanej podobe od obhajoby individuálnych politických práv – slobody myslenia, prejavu, zhromažďovania – až po obranu práv municipálnej správy, v ktorej rámci existovala väčšia možnosť vzbudiť záujem ľudu o veci verejné a národotvorné hnutie. Tento koncept je argumentačne dopĺňaný tézou významu prirodzenej kontinuity práva a historicky podmieneného administratívneho členenia krajiny. Za významný považujeme v načrtnutom kontexte najmä súbor článkov od Jána Mallého *Šlachta a národ*. V ich rámci sa rozvádza na základe historicko-komparatívneho exkurzu vývoja v krajinách Španielska,

¹⁶ SN, roč. II, 1869, č. 116. Teoreticky sa na stránkach *Slovenských novín*, tlačového orgánu Novej školy, stretávame v otázke definovania národa s prístupom, ktorý spája dve samostatné hľadiská pri charakterizácii národnej existencie. Prvé, ktoré bolo pre celú slovenskú inteligenciu primárne, vychádzalo z pozície kultúry. Druhé hľadisko vychádzajúce z významu vedomej voľby a akceptácie, môžeme reflektovať práve v ideovom prístupe Novej školy vo formuláciách existencie jednotného uhorského národa, ako politického vyjadrenia tézy nedeliteľnej integrity Uhorska, a to ani napriek národnostnej rôznorodosti. Posledne zmienený prístup vychádza z teoretickej pozície akceptácie a voľby. Viac k uvedenej problematike kultúrnej a voluntaristickej definícii národa pozri in: ([2], 12 – 18).

¹⁷ „*My chceme samostatnosť monarchie uhorskej a vnuťi jak individuálnu tak i národnú slobodu, my chceme monarchiju uhorskú so základom decentralisačným, my chceme, aby Uhorsko bolo spoločná država, t. j. Bundestaat. Toto je prosredná cesta medzi krajnosťami, to jest medzi pešť-budinským centralizmom a medzi roztrhaním krajiny uhorskej na jakési malé od seba neodvislé državy.*“ „Gróf Andrassy a naša opozícia slovenská.“ In: SN, roč. II, 1869, č. 79.

¹⁸ „Personálna unija III.“ In: SN, roč. II, 1869, č. 43.

Francúzška a Uhorska, idea nivelizovania ako rozhodujúca filozoficko-politická myšlienka tých čias. Malý sa usiluje poukázať na nebezpečenstvo tejto myšlienky pre spoločenský rozvoj v celej šírke – od teoretických prác francúzskych encyklopedistov cez dielo Jeana Jacqua Rousseaua až po jej konečnú praktickú realizáciu počas Francúzskej revolúcie. Spoločenské nebezpečenstvo zásady nivelizovania nachádza okrem jej mocenských centralizačných snáh v spôsobe jej konkrétneho presadzovania, ktorý je implicitne stanovený jej obsahom. Ten volá „*po úplnom ujednotvrnení všetkých pomerov v spoločnosti ľudskej a následkom tejto snahy viac alebo menej násilné borení všetkých buďto prírodou, buďto stoletým behom dejín ustálených rozdielov, práv a hraníc v tejto spoločnosti ľudskej... Na miesto prirodzeného a dejepisného pôvodu štátneho podstrčila sa týmto učením prostá vôľa ľudská. A toto je vec politicky tak dôležitá, že pri tomto učení nemôže byť viacej ani prirodzených ani dejepisných práv, ale ponad ne samovoľne sdrúdzvané v jedno (nivellované) stavia sa len okamžitá ľudská vôľa.*“¹⁹

Zásada občianskej participácie. Pôsobenie reprezentantov Novej školy – ohraňované žurnalistickou a literárnou tvorbou Jána Palárika – a ich liberálne orientovaný program bol však založený nielen na zvyšovaní občianskej uvedomelosti prostredníctvom osvety. Zároveň sa snažil najmä o politické zaangažovanie už vzdelaných a sociálne emancipovaných skupín slovensky hovoriacej šľachty mešťanstva a zemianstva do národne obrodeneckého procesu, a to hlavne pri propagovaní myšlienky *rovnoprávnosti* národností a pri presadzovaní zákonných podmienok pre ich celkovo slobodnejší a dynamickejší rozvoj.

Sprostredkujúcou myšlienkou bola opäť idea prirodzeného – dejinného vývoja, realizujúceho sa na základe rozumu, vlastenectva a spoločnej participácie, všetkých vrstiev obyvateľstva smerom zdola nahor, v prospech jednotného politického cieľa. Ten bol artikulovaný v rámci tézy spoločného dobra, ktoré malo podobu občianskej a národnej rovnosti, práva na slobodný vývoj, a teda plurality v jednote. Ján Palárik primárnosť kontinuálneho spoločenského vývoja vo vyššie zmienených politických

¹⁹ SN, roč. II, 1869, č. 46; pozri aj SN, roč. II, 1869, č. 47, 49, 52 a SN, roč. II, 1869, č. 124, kde je publikovaný v kontexte obhajoby zachovania kontinuitného vývoja historického práva a administratívneho členenia monarchie článok *Základy našej politiky*. Kredibilitu tohto prístupu zvyšoval na stránkach *Slovenských novín* často spomínaný text nemeckého mysliteľa Fischhofa: *Austria a záruky jej jestvovania*. Prvýkrát bol jeho obsah priblížený slovensky hovoriacemu publiku v SN, roč. II, 1869, č. 137 pod názvom *Fischhofova brožúra*. Jeho náhľad bol založený na nevyhnutnom dopĺňovaní významu historického práva právom prirodzeným. „*Tieto dva elementy: historické právo a prírodné právo spojené, sú i musia byť základom každej zdravej politiky. Beda národu, ktorý svoju politiku opiera len o právo historické a opovrhuje právom prírodným, ale beda i národu, ktorý svoju politiku opiera jedine o právo prírodné a opovrhuje právom historickým.*“ (SN, roč. II, 1869, č. 137.) Prítomnosť tohto vzťahu vyššie zmienených prvkov v myšlienkovom obsahu historického povedomia uhorských národov ho vedie k záveru, že je možné zachovať politickú jednotu monarchie pri paralelnom zachovaní stavu národnej *rovnoprávnosti* v unitárnom politickom systéme, ktorý by stál na princípoch konštitucionalizmu. Z tohto dôvodu vníma partikularizmus slavianskych národov ako prvok, ktorý „*je zárukou jestvovania Austrie; tento sľabiť, značilo by zmzračiť seba samého, vychovať panslavismus, odriecť sa moci v prospech Ruska.*“ „Spis dra. Fischhofa I.“ In: SN, roč. III, 1870, č. 5.

zámeroch, oproti jednostrannému vyčleneniu *Hornouhorského okolia* formuloval nasledovne. „*Horlíme a pracujeme za to, aby šľachta a mešťanstvo naše na Slovensku... priznali sa k opustenému národu svojmu... My však toho náhľadu sme, že dokiaľ šľachta a mešťanstvo naše, aspoň šľachetnejšia časť čili jadro týchto tried národa nášho s národom svojim držať nebudú, dotiaľ nebudeme mať národnejšiu výchovu v školách zbytočné a bezvýsledné je všetko horlenie za, 'okolie'*“.²⁰ Úsilie o vytvorenie vplyvného a početného politického zoskupenia v sociálne heterogénnom prostredí slovensky hovoriaceho obyvateľstva bolo zjednocované myšlienkou, ktorá zdôrazňovala význam národných interesov oproti triednym a osobným záujmom.²¹ O takejto forme idealizmu sa na stránkach *Slovenských novín* môžeme dočítať: „*Snaha po národnej i politickej slobode, ktorá ešte nikdy nehýbala tak všeobecne jako dnes človečenstvom, je tiež idealistickou. Tejto velebnéj snahe bude-li treba, donesú sa najväčšie materiálne obeti. Egoizmus jednotlivých ľudí musí byť podriadený blahobytu všeobecnosti a utvorenie právnych pomerov v živote občanskom a medzinárodnom národnou i politickou slobodou je v najvyššej miere mravnou úlohou veku nášeho.*“²² Takéto poňatie úlohy slobody jednotlivca vo vzťahu k zabezpečeniu národnej existencie nás vedie až k otázke ľudskosti, ktorá je v prístupe Novej školy zodpovedaná prostredníctvom ústredného motívu ich programu, t. j. rozvojom autentickej národnej existencie a jej vzmachom v politickom rámci slobody a rovnosti pred zákonom.²³ Oproti takto reflektovanej

²⁰ SN, roč. I, 1868, č. 79. V analogickom kontexte sa píše aj v „Pesti Naplóvi III.“ In: SN, roč. I, 1868, č. 96; „*My osvedčujeme, čo sme nesčíslné mnohorazý už urobili, že z hĺbky srdca si želáme spolužiť s našou aristokraciou avšak táto musí dokázať, že i ona chce s nami žiť. Nech vyvine živosť, nech vystúpi a sa postaví na čelo svojého ľudu, kde je jej miesto.*“ V článkoch Lati-borského *Národní indiferentizmus* zaznieva výzva pre slovenské mešťanstvo nasledovne: „*Naše mešťanstvo je pravé povolane k tomu, aby z jednej strany aristokraciu k sebe privynulo, z druhej strany zase sedliactvo oduševniť a osvietiť mohlo.*“ In: SN, roč. I, č. 103. Pozri aj SN, roč. I, 1868, č. 112 (J. Malý: *Slovenské zemianstvo*) a SN, roč. I, 1868, č. 127 (J. N. Bobula: *Nestran-nosť 'Zukunftu'*).

²¹ V Štúrových spisoch môžeme nájsť túto myšlienku v spisoch *Život domáci a pospolitý* a *Pospolitosť a jednotlivosť*, čo potvrdzuje kontinuálny charakter myslenia zástupcov Novej školy v národotvornom procese. Ján N. Bobula formuluje nevyhnutnosť verejného povedomia pre národnú existenciu v SN, roč. I, 1868, č. 120 v článku pod názvom *K situácii* nasledovne: „*Nič snažnejšie si priať nemôžeme jako, aby národ náš dnes jednotno za hlavným cieľom postupoval; aby ustúpil egoizmus i osobníčkárstvo a vystúpil na povrch národný interest.*“ Myšlienka národného záujmu je ako súčasť politického cieľa v programe Novej školy vyjadrená aj cez vyššie naznačenú pozíciu koordinácie všetkých stavov slovensky hovoriaceho obyvateľstva. Jej záme-rom bolo zvýšenie politickej schopnosti a činorodosti prostredníctvom nadobudnutia občianskej uvedomelosti a početnosti. Ján Malý toto zacielenie vo svojom článku *Mnohosľubné znaky I* označil za bazálne vzhľadom na upevnenie národnej existencie, a to napriek časovej náročnosti takéhoto evolučného prístupu. Liberálny koncept vývoja zdola reflektuje v konečnom dôsledku ako „*nelen najjistejší lež i najvýdatnejší. Prvá jeho podmienka byť musí, aby sa neopieral tam len na niekoľkých učených mužov, ale hlavne na mešťansvo a pospolitý ľud... Mešťanstva a pospo-litého ľudu je najviac v národe: keď sa teda počne boj tu zdola, zmohútneje náš pohyb netušeným rozsahom.*“ SN, roč. II, 1869, č. 6.

²² SN, roč. III, 1870, č. 143, 15. októbra.

²³ Móric Philadelphi-Latiborský ako autor článku *Naša slovenská politika* čitateľne formu-luje túto väzbu. „*Civilisácia stala sa nosičom liberálnosti, a duch liberálnosti tejto bori hradby*

myšlienke ľudskosti – v rámci ktorej sa kládol dôraz na občiansku rovnosť a demokratizáciu politických pomerov – ako vývojového cieľa však stojí prirodzenosť, ktorá má často podobu sebecka. To označil Ján Palárik v sérii článkov *Národné sobectvo, Národné sobectvo skaza národa a Národnia nenávisť*²⁴ spolu s neschopnosťou sebareflexie za veľké nebezpečenstvo pre spoločnosť. „*Jako každý jednotlivec, tak aj každý národ повинен je aj o seba, o svoju česť, o svoje vlastnie blaho sa starať. Bo jestli by ku pr. jednotlivec nedospel, seba samého zanedbávajúc, mnoho-li by dalo sa od neho očakávať pre jeho rodinu, národ, vlast' a človečenstvo? Qui sibi non bonus, cui bonus? Kto iným chceš nežím byť, hľadáť abys prvej sebe nežím bol... Avšak dajme tomu, že by niekto dospel sťa jednotlivec, ale nedospel by sťa člen rodiny národa, vlasti, človečenstva: čo by asi z neho bolo, nežli človek, ktorý by vždy len na seba myslel a len pre seba cítil... Kosmopolitismus bez smyslu a srdca pre rodinu a národ neni nič iného, nežli hmotné sobectvo.*“²⁵

Keď sa vrátíme k úlohe, ktorú zástupcovia Novej školy artikulovali cez oblasť integrovania už vzdelaných a politicky a sociálne emancipovaných vrstiev slovensky hovoriacej spoločnosti do národotvorného procesu, zistíme aký veľký význam pripisovali vertikálnej integrácii slovensky hovoriaceho obyvateľstva. Dôvodov bolo niekoľko. Kardinálny však nachádzame v ich zákonne neobmedzenom prístupe k voľbám ako k základnému prostriedku spoločenských zmien. Prístup k nim napriek častým požiadavkám rôznych politických skupín vtedajšej monarchie ale zostával naďalej determinovaný najmä majetkovým cenzom. Čiastočný úspech diplomatickej politiky Novej školy smerom k emancipovaným skupinám slovensky hovoriaceho obyvateľstva²⁶ viedol k zintenzívneniu presadzovania programu národno-občianskej emancipácie, ktorého

a pevnosti škodných človečenstvu predsudkov a ukazuje novú cestu, po ktorej kráčať majú ku predu k voľnosti a k slobode povolané a svoje božské i prirodzené práva slovom i mečom obhajujúce národy... Národnosť je ale i opravdivé doplnenie celku; t. j. – človečenstva; preto i pôvod náš slovenský vázi predne v človečenstve; pôvod náš vedie nás k obsahu života nášeho; lebo úloha naša v tom záleží, abysme všeobecný obsah človečenstva do našej národnej formy vliali.“ In: SN, roč. I, 1868, č. 43. Netreba pripomínať, že myšlienkovým zdrojom koncepcie rozvoja národnosti ako jedinečnej formy ľudskosti bolo pre Novú školu dielo G. J. Herdera (pozri poznámku č. 10).

²⁴ SN, roč. II, 1869, č. 53, č. 54, č. 67.

²⁵ „Národné sobectvo.“ In: SN, roč. II, 1869, č. 53. Iba pripomeniem, že Palárikovým východiskovým zdrojom charakterizovania idey vlastenectva, národnej rovnoprávnosti a občianskej sebarealizácie ako cností, ktoré stoja proti nebezpečenstvu mocenskej hegemonie založenej na národnom princípe, boli myšlienky T. Hobbesa, Adama Smitha a G. J. Herdera o ľudskej prirodzenosti.

²⁶ Vid' „Slovenské zemánstvo, Lúčky.“ In: SN, roč. I, 1868, č. 112 a „K Liptovskej inteligenciji.“ In: SN, roč. I, 1868, č. 118, v ktorých sa Ján Malý pod pseudonymom Slanický úprimne vyznáva z potešenia nad prihlásením sa Liptovskej šľachty k programu Novej školy, ktorý v jeho reflexii je „významným obratom ku prospechu nie len národu, ale spolu i samého slovenského zemánstva.“ In: SN, roč. I, 1868, č. 112. Pozri aj *Správa Lúčky*, tamže. Pozri aj „Pozvanie.“ In: SN, roč. II, 1869, č. 106, alebo SN, roč. II, 1869, č. 116, č. 117, č. 118 a v nich state *Úloha horňo-uhorskej inteligencie*. Obhajoba významu národnej jednoty naprieč všetkými stavmi a sociálnymi skupinami šírenia národného povedomia, ktorému sú cudzie prvky intolerancie a národnej jednostrannosti, zaznieva aj z článku *Naša kľadba slovenská*, in: SN, roč. III, 1870, č. 49.

jednotlivé tézy vychádzali z idey aktívnej politickej a kultúrnej činnosti. „*Naša úloha musí teda v tom pozostávať, aby sme stavali od dola na hor a nie na opak... My slobodu sami na zákonnej ceste vymáhať si musíme, čo ináč sa nestane len tak, keď budeme svorní, vlasti uhorskej; ako vždy tak i budúce oddaní a v hlavních náš národ spasit' mohúcich princípoch usrozmeneň.*“²⁷

Stretávame sa tu opäť s formou politického realizmu, ktorý má svoj pôvod aj v liberálnej koncepcii individuálnych občianskych práv. V programe Novej školy je ale podstatná ich následná projekcia na úroveň práv národností. S takýmto ontologickým spôsobom percepcie života národa ako individuálnej osobnosti sa stretávame v našom myslení už u Ľudovíta Štúra, čo opäť potvrdzuje ideovú konzistentnosť pragmaticky orientovanej časti národno-emancipačného hnutia.²⁸

Individualizmus ako základ občianskych práv. Riešenie problematiky hraníc slobody subjektu, resp. jeho autonómnosti má v súradniciach štátom garantovaných zákonných obmedzení, okrem dejinného rozmeru ešte aj dimenziu emancipačnú, resp. národotvornú. Tá sa spája s víziou takej formy spoločenského poriadku, ktorá by umožňovala zapojenie širších spoločenských vrstiev do politického života. Napriek skutočnosti, že v *Slovenských novinách* explicitne nenájdeme pojem spoločenskej zmluvy, filozoficko-politický prístup ich prispievateľov k otázke usporiadania spoločenského poriadku vychádza z princípov individualizmu, s ktorým je úzko spätý práve koncept *social contract*. Zástancovia Novej školy ako obhajcovia národno-kultúrnej a občianskej formy individuálnosti sa prostredníctvom svojej politickej publicistiky pokúšajú vniesť do spoločenského poriadku diskusiu ako normatívny prvok, ktorý by upevňoval pluralitný charakter prostredia a eventualitu osobnej a kolektívnej autonómie, resp. práv municipálnej správy. Artikulácia vyššie zmienených prvkov vychádza aj z pozície prirodzeného zákona, ktorý však stojí v protiklade k už spomínanej myšlienke niveelizácie. Tú môžeme nájsť definovanú ako ničiacu zásadu, ktorá od Veľkej revolúcie vo Francúzsku prostredníctvom politickej moci „*dosiaľ nivellovala moc vládnú a organicky vyvinuté stavy: teraz jala sa nivellovať národy, municipija a konfessie. Táto však zásada je smrteľnou ranou pre zdravú slobodu a pre opravdivú pružnosť života duševného. Slobodu podrážda centralizmom, duševniu pružnosť indiferentizmom.*“²⁹ Proti zmienenému mocensky presadzovanému princípu unifikácie, ktorého rast intenzity sa datuje od čias reforiem Jozefa II. – stavia Nová škola filozoficko-politickú alternatívu sformulovanú v intenciách spoločenského prínosu prirodzenoprávnej koncepcie a významu myšlienky politického pluralizmu, rovnoprávnosti a kultúrnej tolerancie. Tie sú v ich prístupe zastrešené tézou slobody myslenia a prejavu, ako nevyhnutnými prvkami spoločenského pokroku, ktorý tenduje k demokratizácii pomerov. Z tohto dôvodu

²⁷ „*Naše vlastenectvo IV.*“ In: *SN*, roč. II, 1869, č. 27. Ak túto stať porovnáme so Štúrovým článkom v *Slovenských národných novinách* č. 59, s. 233, zistíme rovnaké východisko národnej existencie t. j. verejnú činnosť ako prejav vitality. Ľ. Štúr ho formuloval nasledovne: „*Právo náleží len tomu, kto si ho zaslúži, lebo ako každá majetnosť musí sa nadobudnúť tak aj táto najvznesenejšia. Nebedákajme, ale pracujme!*“ (Bližšie pozri ([7], 205 – 206.)

²⁸ Rozbor tejto paralely aj s príslušnou dokumentáciou k dielu Ľ. Štúra môžeme nájsť v práci S. Š. Osuského *Štúrova filozofia*. In: ([7], 248 – 249).

²⁹ „*Staré a Nové školy.*“ In: *SN*, roč. II, 1869, č. 71.

nás neprekvapí odkaz Ladislava Jeszenszkého na dielo a prácu Johna Stuarta Milla, ktorá sa týka oblasti politickej filozofie, najmä významu ústavných práv a slobôd. Jeho prístup obhajujúci slobodný rozvoj subjektu ako podstatnú podmienku rozvoja celku obsahoval tiež prvok plurality prístupov k sfére spoločenskej reality.³⁰ Konečný Millov argument, v prospech súhrnného prínosu individualizmu pre spoločnosť bol založený na nemožnosti privlastnenia a nárokovania si na jediné, absolútne a pravdivé poznanie. V tomto bode nachádzame analógiu aj s princípmi individualizmu a myšlienkovkej konkurencie, ktorých prínos prostredníctvom slobodnej diskusie propagovala aj Nová škola prostredníctvom *Slovenských novín*. Ich význam je v rovine jednotlivcov – v už zmienennej sfére osobnej angažovanosti a v spoločenskej participácii na veciach verejných – čitateľný. Dôležitá je však skutočnosť, že aj keď zmysel princípu individualizmu zostáva nezmenene interpretovaný v hraniciach klasického liberalizmu – prostredníctvom politického cieľa býva v národotvornom procese, ako aj koncepte Novej školy modifikovane zaradený až na druhé miesto.

Zámena vo vnímaní významu osobných a kolektívnych práv vychádzala najmä z oblasti vtedajšieho politického života. V ňom vládnuca maďarská politická elita teoreticky aj právne uznávala individuálne práva v rámci tézy jednotného uhorského národa – v značne determinovanom politickom rámci – za dostačujúce pre celospoločenský rozvoj. Zároveň však prakticky znemožňovala osvetovú, občiansku a kultúrnu emancipáciu tých skupín uhorského obyvateľstva, ktoré nemali možnosť participovať na politickom živote monarchie. Aj z tohto dôvodu je idea demokracie a individuálnych občianskych práv na stránkach *Slovenských novín* vnímaná prostredníctvom zásady *rovnoprávnosti* všetkých národov, lebo „v národe samom zase musí byť pravý demokrat za rovnoprávnosť jednotlivých osôb... Áno rovnoprávni máme byť všetci, či sedliak či pán, ale tak sa nazdávam, že urovnoprávnené majú byť predovšetkým jednotlivé národy, a tak potom v národe práva svojho v úplnej miere požívajúcim má skutok prísť rovnoprávnosť osobnía. Jedno bez druhého neobstojí. Demokratizmus spočívajúci len na rovnoprávnosti individuálnej je blížnenie, nemajúce žiadneho reálneho a právneho významu.“³¹ V tejto súvislosti sa v *Slovenských novinách* obhajuje téza slobody myslenia, prejavu a zhromažďovania ako základný nástroj politickej činnosti.³² V rámci

³⁰ „Divné veci v Brezne.“ In: *SN*, roč. I, 1868, č. 76. V kontexte obhajoby princípu rozširovania sféry osobnej slobody pokladal J. M. Mill, ako aj reprezentanti Novej školy slobodu myslenia a prejavu za kľúčovú vo vzťahu k vývoju spoločnosti. Význam vytvárania priestoru necenzurovanej politickej diskusie dokladujeme okrem iných v jeho diele myšlienkou: „*Keď chýba diskusia, zabúda sa nielen na východiská názorov, ale aj na ich význam. Slová strácajú obsah, alebo sprostredkujú iba malú časť myšlienok, ktoré pôvodne mali komunikovať.*“ ([5], 62)

³¹ „Demokracia III.“ In: *SN*, roč. I, 1868, č. 24. V citovanom článku autor okrem dôležitosti väzby medzi individuálnymi a kolektívnymi právami pomenoval aj nevyhnutnosť korekcie zákonov ovplyvňujúcich rozsah všeobecného volebného práva v tom ohľade, aby nebolo viac spojené „ani s majetkom, ani s postavením... A nariadenia ohľadom tohto majú len tá smerovať, aby zamedzené bolo každé zúženie, každé nadužívanie práva a moci, každé násilie a každá nepravosť, aby ľud svoju vôľu slobodne vysloviť mohol, a preto potrebné je tajné hlasovanie, aby tak odstránila sa každá ostýchavosť a bojazlivosť.“ V tomto kontexte pokračuje autor tejto state aj s charakterizovaním významu práva na slobodu zhromažďovania, myslenia, prejavu a tlače v zhode s koncepciou liberálnej slobody, princípom slobodnej konkurencie a mnohotvárnosti.

³² „Sloboda tlače je tedy najnevyhnutnejšia zo všetkých slobôd. Bez nej nemôžeme si myslieť

využívania zákonnej miery slobody prejavu a tlače kladie Nová škola spolu s myšlienkou prospechu politickej plurality pre spoločnosť dôraz aj na zásadu slobodnej konkurencie na poli filozoficko-politickom, kultúrnom či ekonomickom, ale za dodržiavania rovných podmienok koexistencie zo strany štátu. Myšlienka slobodnej konkurencie sa v *Slovenských novinách* spätne spája s otázkou charakteru štátu a jeho účelu, ktorý má byť „predovšetkým prirodzený, t. j. mravnej povahy, zmysľaný, túžbam a náklonostiam národa a zvláštnym okolnostiam jeho priradený, a má-li byť šťastlivý, tehdy musí byť aj reálny, t. j. kdosaženiu možný a užitočný t. j. hmotným a duchovným záujmom jeho zodpovedajúci,“³³ ako to formuloval Ján Palárik.

Idea pluralizmu a slobodnej konkurencie v programe Novej školy. Otázka realizácie individuálnych a národných cieľov v konkurenčnom prostredí súvisí s princípom pluralizmu, ktorého zmysel pre dejiny a spoločnosť v prístupe Novej školy bol zakotvený v už spomínanej reflexii štúrovskej idey *jednoty odlišností*. V spojitosti s otázkou významu štátu je však ich princíp spoločenského pluralizmu v protiklade k Hegelovej a štúrovcami – v modifikovanej podobe – presadzovanej tézy supremácie štátu.³⁴ Dôvod spočíva v koncepte prirodzeného a individuálneho práva, ktoré stoja v protiklade k takejto forme filozoficko-politického monizmu. Nová škola rešpektuje význam štátu ako historicky sa vyvíjajúcej entity, ktorej štruktúra zastrešuje celú spoločnosť. Ich percepcia účelu štátu ako celku ale spočíva najmä v tom, že jeho inštitúcie integrujú rôznorodosť vo všetkých sférach spoločenského života. Štát nie je teda dejinne podmienený cieľ, ktorého zhmotneniu sa všetko podriaďuje. Jeho náplňou je v sprostredkovať spoločnosti a jej členom uskutočnenie zámerov, ktoré si nie sú schopní v plnej miere samostatne zabezpečiť. Tu sa nachádza v ich reflexii význam štátu ďalší z prvkov slobody a princípu plurality, ktorý je ale odlišný od niektorých ostatných variantov liberalizmu. Je to skutočnosť prítomnosti jasných axiologických východísk, ktoré bývajú v niektorých interpretáciách liberalizmu ostrakizované tézou hodnotovej nesúmerateľnosti a hodnotového relativizmu.

V súvislosti s ideou plurality a konkurencie je polemika označená ako východiskový politický prostriedok spoločenského vývoja vo viacerých článkoch *Slovenských novin*. V stati Jána Mallého *Jediná rada* je diskusia o prostriedkoch charakterizovaná ako nevyhnutný prvok politického vývinu, ktorý by mal rámcovať vzťahy medzi obidvoimi školami v politickom systéme, ako aj jeho ostatnými aktérmi.³⁵ Význam diskusie a ideovej konfrontácie v spoločenskom vývoji nie je v našom myslení nový. Dokazujú to

žiadne zdravé panovanie, žiadne rozumné vladárenie. Sloboda tlače je rovná slobode myšlienok.“ Autor state cituje myšlienku z článku Thiersa *Demokracia III*, In: *SN*, roč. I, 1868, č. 24.

³³ „Účel Austrie pod centralizmom a dualizmom.“ In: *SN*, roč. I, 1868, č. 33.

³⁴ V prípade Starej školy ide o problém vyčlenenia *Hornouhorského okolia*, ktorého dôležitosť pre národotvorný proces mala podľa nich základ v reziduú tejto Hegelovej práce a v akceptovanej myšlienke z neskorších prác E. Štúra o význame štátnej samostatnosti pre národnú existenciu (pozri [11]).

³⁵ „Komu opravdive o národ ide, musí si žiadať a prijať, aby o týchto rozhodných mienkach zaviedla sa mierná a rozumná diskussija. Jestli sa táto diskussija učiní nemožnou a popredu ubije: bude to na škodu národa a tak i tej stránke, ktorej by sa pošťastilo diskussiju túto ubiť.“ „Jediná rada.“ In: *SN*, roč. II, 1869, č. 28.

aj odvolávky prispievateľov *Slovenských novín* na myšlienky Jána Kollára. V článku *Naše národno politické stránky a slovenská literatúra* sa môžeme dočítať: „Nár. politika zastúpená je u nás dvoma stránkami, a dobre, bo jako blahej pamäti Ján Kollár hovorí, žiaden národ a žiaden kmeň nesmie sa odriekať výhod revnenia: poněvác kde není revnenia, tam není pokroku. Lepší boj živlov, než osamelý pokoj a strnutá smrt’“³⁶

Zhrnutie. V štúdií sme priblížili časť filozofických zdrojov politického programu Novej školy propagovaného *Slovenskými novinami*, pričom paralelne sme sa v jeho rámci koncentrovali na vymedzenie kľúčových myšlienok politickej slobody, *národnej rovnoprávnosti*, konkurencie a plurality vo všetkých sférach spoločenského života. Jeho reprezentanti J. Palárik-Beskydov, J. Mallý-Slanický, J. N. Bobula, J. Hložanský, L. Jeszenszky a M. Philadelphia-Latiborský, ako najvýznamnejší autori článkov *Slovenských novín* z rokov 1868 – 1870, svojim verejným pôsobením vniesli na politickú a publicistickú scénu vtedajšieho Uhorska nový koncept národotvorného procesu. Ten polemizoval a kriticky sa vyhaňoval, v rámci pragmaticky orientovanej elity, proti dovtedy jednotne akceptovanej národnej ideológii, ktorá sa sformovala v prvom rade na interpretačnej báze Hegelovej filozofie dejín a štátu. Myšlienková diferencia medzi oboma *stránkami*, ktorá bola latentne prítomná už vo filozofických východiskách, sa následne zväčšovala nielen v oblasti politickej taktiky a praktickej politickej orientácie v rámci uhorského politického života.

Sformovanie nového politického konceptu Novej školy nevyhnutne vychádzalo zo vzniknutej spoločenskej situácie. Tá vytvárala – po obnovení konštitucionalizmu, aj s jeho parciálnymi, individuálnymi občianskymi právami – priestor pre slobodnejšie šírenie slova a ideí.³⁷ Predpoklad kontinuálneho vývoja slovensky hovoriaceho ľudu až k národnej identite a politickému sebauvedomeniu bol súčasťou aktivizujúceho vzdelávacieho a občiansko-národného programu, ktorým chcela Nová škola vytvoriť praktickú politickú alternatívu k prístupu druhej generácie štúrovcov. Vyvrcholenie ideového sporu vo filozofických náhľadoch a v oblasti taktiky pri presadzovaní spoločného politického cieľa nebolo ničím prekvapujúcim a kontraproduktívnym. Práve naopak: iniciatíva predstaviteľov Novej školy, koncentrovaná na presadzovanie prostriedkov, ktoré rozširovali možnosti šírenia vzdelania, a tým aj občianskej participácie slovenského ľudu na veciach verejných, bola – najmä v prvých rokoch svojho pôsobenia – významným faktorom národného života. V jeho vývine podnietila vznik prvých politických strán Slovákov, čo následne viedlo ku kvalitatívnemu rastu organizovania

³⁶ „Naše národno politické stránky a slovenská literatúra.“ In: SN, roč. III, 1870, č. 86. V tom istom článku sa nachádza aj dôkaz, že Nová škola vníma ideovú konkurenciu na poli politickej stratégie ako súčasť formovania a vývoja národného života, ktorý je základný a jednotne akceptovaný politický cieľ. J. N. Bobula píše: „Cieľ je teda rovný, len cesty k nemu sú rozličné, a tu je povinnosťou rozumu stránok: svoje stanovisko spravodlivým spôsobom hájiť, v sebe sily vyvíňať, rozličný spôsob dosiahnutia rovného cieľa s verejnosťou oboznamovať a v platnosť uvádzať.“ V súvislosti s myšlienkou Jána Kollára dopĺňame, že ju v rozvedenej podobe môžeme nájsť v § 10 rozpravy *O literárnej vzájomnosti* ([4], 133).

³⁷ Ján Palárik ako ideový vodca *Novej školy* zdôvodnil primárny význam obnovených konštitučných práv a zákonov z roku 1848 pre národotvorný proces v článku *Čo máme očakávať od konštitúcie...*, uverejnenom v novinách *Priateľ školy a literatúry*, roč. II, 1860, č. 45.

a propagácie politickej činnosti nielen v okruhu už aktívnych národných mysliteľov, ale aj u širších spoločenských vrstiev. Ideový prínos a význam politického programu Novej školy nachádzame v politickom realizme viditeľnom najmä v presadzovaní prakticky uskutočniteľných politických myšlienok a cieľov. Ich program bol inšpirovaný najmä ideami prirodzenosti T. Hobbesa (J. Palárik), konkurencie a plurality u A. Smitha (J. N. Bobula), myšlienkami dejinného vývoja u J. G. Herdera (J. Malý, J. Palárik), štátneho účelu a jemu prispôsobenému charakteru zákonov u Ch. de Montesquieua (J. Palárik) a siahal až po filozofickú obranu zmyslu občianskych práv a slobôd u J. S. Milla (L. Jenesszky). Všetky zmienené námety sú zastrešené úsilím o presadenie tézy federalizácie monarchie ako ideálnej formy, v ktorej hraniciach by existovala reálna možnosť slobodného a autonómneho rozvoja a realizovania partikulárnych záujmov jednotlivých národností. Dôraz, ktorí kladli reprezentanti *Slovenských novín* na spredmetnenie vyššie zmienенých myšlienok, plne rešpektoval hranice občianskej slobody tak, ako ho vnímajú liberálne koncepcie, a to aj napriek tomu, že spoločenská situácia v Uhorsku sa vyvíjala v presne opačnom smere. Napriek tomu Nová škola a jej myšlienky prirodzeného práva, na ktorom bola založená možnosť autonómneho vývoja podľa osobitých kultúrno-politických daností, rôznorodosti a konkurencie na poli celospoločenskej diskusie, utilitarizmu uhorského vlastenectva,³⁸ prispeli k formovaniu občianskeho postoja, ktorého zámerom bol kontinuálny spoločenský vývoj zavŕšený v zabezpečení inštitucionálneho rámca národnej existencie. Opätovný dôraz na evolučné, osvetové a občiansky život aktivizujúce stanovisko zvyšoval možnosť realizovania trvalých zmien v povedomí a identite Slovákov ako dejinne aktívneho subjektu. Treba však pripomenúť aj skutočnosť, že s touto otázkou úzko súvisia aj ďalšie, v politicko-filozofickom myslení danej doby rovnako zásadné myšlienky a problémy, ku ktorým patrí najmä polemika okolo významu a podoby idey slovanskej vzájomnosti, ako aj hľadanie odpovede na otázku smerovania spoločenského vývoja čiže filozofie dejín. Tie však zostali v našej štúdii zámerne opomenuté predovšetkým pre svoju rozsiahlosť. Naďalej však zostávajú (spolu s ďalšími otázkami možného vplyvu Hegelovej filozofie, ako aj ďalších významných predstaviteľov filozofického myslenia na predstaviteľov Novej školy) výzvou na budúce spracovanie, pretože práve správna projekcia spoločenských cieľov je úzko zviazaná s adekvátnym pochopením sveta myšlienok, v minulosti už artikulovaných a realizovaných, ktoré sú dodnes často determinujúcim elementom spoločenského vývoja.

³⁸ Otázka uhorského patriotizmu bola významná nielen v programových rozdieloch medzi Novou a Starou školou, ale v rámci celého uhorského politického systému. Práve ona umožňovala najmä v prvých dvoch rokoch nadviazať politickú spoluprácu aj s maďarskými politickými stranami, ktoré mali obdobný liberálne orientovaný program upevňujúci občianske slobody a práva. Z nich spomenieme najmä snemovú, opozičnú krajinú ľavicu, ktorú reprezentovali najmä L. Boszorményi a V. Szilágyi. Ich ideová spriaznenosť v prvom roku verejného účinkovania Novej školy sa dá dokumentovať aj na ich príspevkoch v *Slovenských novinách*, z ktorých spomenieme listy Virgila Szilágyiho zaslané redakcii *Slovenských novín* a publikované pod názvom *Otvorený list*. In: SN, roč. I, 1868 č. 2; *Druhý list*. In: SN, roč. I, 1868, č. 12 a č. 13.

LITERATÚRA

- [1] ČIŽEVSKIJ, D.: *Štúrova filozofia života*. Bratislava, SUS 1941.
- [2] GELLNER, A.: *Národy a nacionalizmus*. Praha, Hříbal 1993.
- [3] HERDER, G. J.: *Vývoj lidskosti*. Praha, Jan Laichter 1941.
- [4] KOLLÁR, J.: *O literárnej vzájomnosti*. Bratislava, SAV 1954.
- [5] MILL, J. S.: *O politickej slobode*. Bratislava, Kalligram 2001.
- [6] MONTESQUIEU, CH.: *O duchu zákonů*. Dobrá Voda, Aleš Čeněk 2003.
- [7] OSUSKÝ, S. Š.: *Filozofia štúrovcov – I. Štúrova filozofia*. Myjava 1926.
- [8] PALÁRIK, J.: *Za reč a práva ľudu*. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1956.
- [9] PICHLER, T.: *Národovci a občania: O slovenskom politickom myslení v 19. storočí*. Bratislava, VEDA 1998.
- [10] ŠTÚR, Ľ.: *Politické state a prejavy zv. I*. Bratislava, Slovenské nakladateľstvo krásnej literatúry 1954.
- [11] ŠTÚR, Ľ.: *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Bratislava, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií 1993.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/4129/24.

Mgr. Martinkovič
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR

Vážení odberatelia,

v nasledujúcom roku sa z ekonomických dôvodov zvyšuje cena jedného výtlačku nášho časopisu z pôvodných 35 Sk na 40 Sk. Dúfame, že aj napriek tomu nám aj naďalej zachováte svoju priazeň.

Vydavateľ